

Kitekintés

„Aki szegény, az a legszegényebb” A szegénységről – pszichodinamikai megközelítésben

I.

A szegénységet emberek okozzák – (és nem is feltétlenül a szegények); ebből pedig az következik, hogy lehetőségünk, sőt, kötelességünk a szegénység felszámolása.

A nyomor nem az egyes ember betegségének vagy balszerencsájének a következménye, hanem olyan politikai és szociális folyamatok végeredménye, melyekkel a népesség egy része képtelen megküzdeni. A szegénység pusztá léte is azt bizonyítja, hogy a társadalom képtelen alapvető emberi jogokat biztosítani bizonyos egyedei és csoportjai számára.

A szegénység sokféle és rendkívül súlyos sebeket ejt a testen, a lelken, nemkülönben az egész társadalom szövődékén. A szegénység lelki hatásait vizsgálva természetesen nem gondolom azt, hogy minden szegény ember lelki zavarokkal küzd – ahogy a kérdés orvos szakértői sem állítják, a szegénység fizikai következményeit vizsgálva, hogy minden egyes szegény ember egyszersmind beteg is.

Azt szeretném csupán jelezni, hogy a nyomor magában hordozza a lelki károsodás lehetőségét; megeshet, hogy ezek beláthatatlan következményei esetleg csak az eljövendő generációknál fognak jelentkezni, sőt, talán majd csak akkor, ha (s reméljük, ez idővel tényleg bekövetkezik) a szegénységet már sikerült gazdasági eszközökkel végleg felszámolni. A szegénység okozta gondok csupán a javak újraelosztásával nem orvosolhatóak – noha ez is elengedhetetlen.

Ahogy kötelességünk, hogy megtaláljuk a gazdasági problémák megoldásait, ugyanúgy felelősségünk a szegénység okozta problémák, így tehát a lelki betegségek orvoslása is.

II.

A szegénység okozta lelki károsodások számtalan módon vizsgálhatók. Tanulmányomban az elsősorban Winnicott, Klein, Mahler és Bion nevéhez fűződő tárgykapcsolat-elméleten keresztül kívánom megközelíteni a problémát.

A tárgykapcsolat-elmélet a klasszikus pszichoanalízisből nőtt ki. Ez a freudi tanításból továbbfejlesztett elmélet értékelte először a környezet meghatározó jelentőségét és a személyiség fejlődésében játszott döntő szerepét. A korai tárgykapcsolat-rendszer meghatározóan fontos, ez a személyiség alapköve, mely direkt módon befolyásolja az egyén kognitív képességeit, a valóság észlelésének képességét valamint az id, az ego és a szuper-ego struktúrájának fejlődését. Az elmélet az agresszió és a libidó kívül további alapvető szükségleteket is megnevez, mint a biztonságérzet megőrzése, a kontroll érzésének szükséglete.

Minden ember alapvető potenciális képessége, hogy szimbólumokat és metaforákat alkosson és értelmezzen. Ez a képesség megelőzi a verbális készségek kialakulását, csakúgy, mint az introjekcióra és a projekcióra való képesség.

Az újszülött gyermek az első időkben teljesen kiszolgáltatott és védtelen, ráadásul a világról való élményei is egészen kaotikusak, hiszen képtelen elkülöníteni magát a külvilágtól, nem érzékeli a múlt, a jelen és a jövő közti különbséget, és képtelen a térben való tájékozódásra. Mindez együtt egzisztenciális szorongást okoz. A csecsemő úgy él át minden egyes hascsikarást, éhséget, éles zajt, bántó fényt, szélgörcsöt, a nedves pelenka okozta kellemetlenséget, mint az ellene és az egész világ ellen intézett támadást.

E nehéz percekben az ölelő anyai karok (vagy az őt helyettesítő személy karjai) jelentenek menedéket, s ugyanazt a komfort-érzést fogja nyújtani a jóllakottság, a száraz pelenka és a kellemes testhőmérséklet. A csecsemőt átölelő anyai karok védőfalat is vonnak a gyermek és a külvilág közé. Ez a kezdetben testi-érzékelési tapasztalat később fokozatosan egyéb tényezőkkel bővül, melyeket, visszamenőleg, emocionális tényezőkként határozhatunk meg. Az „átölelés” tapasztalata fokozatosan gazdagodik és azzal a mélyebb, szimbolikus jelentőséggel bővül ki, mely idővel az „érzelmi hovatartozás” tolmácsolója is lesz. A gyermekhez, ahányszor csak szükségét érzi a dajkálásnak, állandóan és rendíthetetlenül visszatér az ölelő anya. Az időről alkotott valós elképzelések alapjait a következő események állandóan ismétlődő sorozata teremti meg: frusztráció – sírás – az anya felemel, megnyugtat. Ezáltal jön létre a valós elképzelés a múltból – a –jelenről – és a jövőről.

A biztonságot adó, ölelő és védő karok megóvják és távol tartják a gyermeket a külvilágtól. Az óvó anyai karok léte teszi képessé majd a gyermeket, hogy megkülönböztesse a kinti és a benti világot, később pedig segítik őt abban, hogy a külvilágot megfigyelésekkel, kísérletekkel és még számtalan módon megismerje, hogy saját létét belső megfigyelésekkel és érzékelésekkel felfedezze.

Az idő multával a kisgyermek egyre többet képes önállóan tevékenykedni és fokozatosan, képességeinek fejlődésével párhuzamosan csökkenni fog az ölbe vevésre való igénye is. A szimbólumok és az introjekció segítségével a gyermek felfedezze saját, belső „megölelő” képességét, mely az anya karjaihoz hasonlóan képes átölelni és beborítani, melynek segítségével mindnyájan képesek vagyunk önmagunk „dajkálására”.

Ehhez azonban a gyermeknek meg kell ismernie saját határait, meg kell tanulnia, meddig tart az „én” és hol kezdődik a „nem-én”, meg kell ismernie, hol húzódik a kint és a bent közti határ. Ezen alapszik a valóság észlelése és annak érzékelése, hogy hol helyezkedik el az egyén a világmindenségben.

Ezzel veszi kezdetét az ego fejlődése, mely a pszichodinamikai elmélet kifejezéseivel „erős” vagy „gyenge” lehet. Ez a különbségtétel arra utal, hogy az egyén mennyire képes a külvilághoz és saját belső világához alkalmazkodni, hogy mennyire tudja feldolgozni az őt érő traumákat. Az ego „fejlettségének” avagy „erejének” egyik jele, hogy mennyire képes valaki az egyedüllétre. Ez egy rendkívül összetett képesség, mely számtalan tényezőtől adódik össze, de alapja a mások (az apa, az anya, később más jelentős személyek) társaságában megtapasztalt egyedüllét.

Egy ponton túl ugyanis már nem az aktuális fizikai ölelés, hanem a megbízható kapcsolatból kinőtt szimbolikus ölelés segíti az egót. Az egyén az ego-barát környezetet fokozatosan „magába vetíti”, ezzel az beépül a személyiségbe, és így alakul ki az aktuális egyedüllétre való képesség. Ez azt jelenti, hogy legalább „elvben” mindig jelen van valaki, aki tudat alatt végső soron az anyával azonos; azzal az anyával, aki a gyermek életének első heteiben átmenetileg azonos a mindenséggel, és akinek ekkor egyetlen gondja, hogy átölelje gyermekét.

Az olvasó valószínűleg már felismerte, hogy a Winnicott által leírt „elég jó anyáról” van szó, arról, aki felveszi gyermekét, ha a gyermeknek erre van szüksége – de csak ha erre

szüksége van, és nem többször! – ezen kívül viszont lehetőséget ad, hogy saját maga küzdje le azokat a frusztrációkat, melyekkel egyedül is képes megbirkózni. Ez, kellő empátiával, végül oda fog vezetni, hogy a gyermek elérje az önmegvalósulás maximumát, mely sajátosan benne rejlik, akkor, ha biztosítjuk számára a megfelelő fejlődési feltételeket.

Bion, kiegészítve Winnicott elméletét, az anyának azt a meghatározó és egyúttal legnehezebb feladatát írja le, amikor szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy gyermekének épp ő okozott csalódást, hogy miatta dühös és agresszív, sőt, hogy ezek az érzések szembefordítják a gyermeket vele, hogy az eltávolodhasson tőle, illetve, hogy mindezt őrá, az anyára vetíthesse vissza.

A gyermeknek ugyanúgy át kell alakítania a rá ható külső és belső ingereket, mint ahogy a nyers adatok ijesztő halmazát gondolatokká kell majd formálnia ahhoz, hogy képes legyen megérteni és megszervezni saját világát. Ezt a lépést kizárólag az tudja megkönnyíteni, ha a kibírhatatlan érzéseket át lehet adni az anyának, aki képes ezeket befogadni (és nem visszadobni), aki sérthetetlen a csecsemő és/vagy a kisgyermek szóbeli és tettleges „támadásaival” szemben.

Eddig tehát áttekintettük, még ha felszínesen is, hogy mennyire fontos az anya (vagy az anyát helyettesítő személy) jelenléte és érzelmi össze-hangolódása a csecsemővel. Most áttérhetünk magára az anya személyére.

Winnicott és Bion, a maguk gondolatmenetének megfelelően, mindketten megpróbálták választ adni arra, hogy mitől válik egy anya „elég jó anyává” (Winnicott), vagy mitől lesz valaki „elfogadó anyává” (Bion). „Egy anyának minden oka megvan rá, hogy gyűlölje gyermekét” – mondja Winnicott, hiszen az újszülött szüntelen figyelmet és gondoskodást követel tőle, és az anyát éppen akkor teszi rabszolgává, amikor a szülést követően a leggyengébb és legkimerültebb; ráadásul—ezt már Bion mondja—az anyának ebben az időszakban türelemmel el kell viselnie saját agresszív és pusztító indulatait és halálfélelmet.

Winnicott szerint az újdonsült anyákat eltöltő „elemi anyai belefeledkezés” a rejtély kulcsa. Szerinte ez az, ami meggyorsítja a lelki és fizikai megerősödést, ami az anyát képessé teszi arra, hogy legyőzze kimerültségét és a nehézségeket, továbbá arra, hogy teljesen az újszülöttnak szentelje magát, amíg csak arra szükség van. Ennek a bizonyos „elemi anyai belefeledkezésnek” erősnek kell lennie, hisz ezen fog múlni, hogy az anya képes lesz-e majd „ölbe venni” gyermekét. Ez egy belülről születő érzés, ám kialakulásához elengedhetetlen a közvetlen környezet, ezen belül is leginkább az apa erős támogatása. A meghatározó, közeli személynek (öt hagyományosan apa figurának szoktuk nevezni) „ölbe kell vennie” a csecsemőt „ölelő” anyát. Az első hetekben az apa dolga, hogy mentesítse az anyát a megélhetés gondjaitól, a külvilág ügyeitől, hogy az anya befelé tudjon fordulni és átadhassa magát az „elsődleges anyai belefeledkezésnek”.

Bion szerint egy anya azért képes az „elfogadó anyai” szerepre, mert maga elé tudja képzelni a jövőt, képes álmodozni (Bion a francia „reverie” kifejezést használja) és képeket alkotni gyermeke növekedéséről és fejlődéséről.

Bármely gondolatmenetet is kövessük, egyértelmű, hogy a szegénység egyformán hátrányos az anya és a gyermek szempontjából egyaránt.

A Winnicott által megfogalmazott „elsődleges anyai belefeledkezésnek” bizonyos környezeti feltételei is vannak, melyeket itt csak felszínesen érintek. Annyit mindenesetre leszögezhetünk, hogy a sötét nyomorúság nem szokta elősegíteni az anya számára biztonságos környezet létrejöttét; az anya „elsődleges belefeledkezése” valószínűleg nem fog megerősödni, sőt, az is lehet, hogy inkább szorongani fog ettől az érzésétől; ilyen helyzetben az anya túlnyomóan saját belső tartalékaira kénytelen támaszkodni, melyeket valószínűleg

már ugyancsak kikezdett a nélkülözés. A sötét nyomor veszélyezteti az anya érzelmi háztartását, sőt, még abban is megakadályozhatja, hogy egyáltalán gyermekével lehessen, hisz előfordulhat, hogy órákra magára kell hagynia a gyermeket, mert pénzt kell keresnie.

Bion elméletének alapja a gyermek jövőjéről való optimista álmodozás („reverie”), melyben az anya orvosnak, diplomatának, boldog családapának vagy tehetséges kertésznek képzelheti az éppen ordító csecsemőjét. A szegénység miatt reménytelen és kétségbeesett anya gondolatai azonban feszültek, aggasztóak és üresek, sőt, kétségbeejtőek, frusztrálóak is lehetnek, s így csak tetézik a meglevő bajokat.

Az eddigiek alapján elmondható, hogy a „ölbe vevő” és az „elfogadó” anyai képességek elengedhetetlenek a gyermek egészséges érzelmi fejlődéséhez, az ego megerősödéséhez. Ez teszi majd képessé a gyermeket arra, hogy megbirkózzék a valóság külső és belső problémáival és hogy olyan kreatív lényé fejlődjék, aki ki tudja aknázni a benne is, mint minden egyes emberi lényben benne szunnyadó rejtett képességeket.

Az „ölelő” és „elfogadó” anya akkor érezheti magát fesztelenül, ha megvannak az ehhez szükséges belső tartalékai, és ha ő is megkapja a kellő támogatást és „ölelést” a hozzá közel álló, számára fontos személyektől: az apától és a többi családtagtól.

Az, hogy mennyire támogatják az anyát, nagymértékben függ a család életét meghatározó szociális-környezeti feltételek együttesétől is. Ezen a család életét folyamatosan meghatározó olyan tényezőket értünk, mint a jövedelmi és a lakásviszonyok, az idősebb testvérek iskolai helyzete stb. Ez a szociális keret természetesen a szociológiai tényezőkön és a politikai helyzeten is múlik, erről itt most annyit mondanánk, hogy ez az a közeg, melyet az állam kellene, hogy biztosítson polgárainak.

Ebből a sematikus és hiányos leírásból is jól látható, hogy az egyén jó közérzetét és érzelmi fejlődését milyen nagy mértékben befolyásolják olyan tényezők, melyek látszatra igen távol állnak a „személyisége lényegétől”. Ezzel a kifejezéssel ismét Winnicotthoz szeretnék visszatérni, aki azt állítja, hogy az anyai „ölbe vételnek” az a fő funkciója, hogy megóvja a „személyiség-magot”, az „igazi személyiséget”. Az anyai gondoskodás jelenti az állandó és teljes védelmet valamennyi lehetséges fenyegető tényezővel szemben, amelyet a gyermek maga nem képes elhárítani, mint a fájdalom, az éhség, az erős zaj, a hideg, az izoláció, stb.

Az „elég jó anya” körülveszi, megvédi és megőrzi gyermeke személyiségének ezt a bizonyos központját. A folyamatos anyai ölelés elősegíti a „létezés folyamatosságának” észlelését. A durva erőszak és a rémület viszont a kisgyermek korai, merev ellenállását válthatja ki.

Ahogy az ózon-lyuk az emberiség létét fenyegeti, éppúgy az ölelő, védő közegen támadt túl nagy hasadás a még mindig rendkívül önállótlán gyermek személyiségének központját károsíthatja.

A „nem elég jó anya” olyan problémákkal hagyja magára gyermekét, melyeket az még képtelen egyedül megoldani. Ilyen körülmények között a gyermek korai és szélsőséges válasza a „hamis személyiség” gyors kialakulása lehet, hogy ez megvédje, mintegy „elrejtse” az „igazi személyiséget”. Ilyenkor az „igazi személyiség” olyan, mint a mag, melyet kemény, száraz, áthatolhatatlan talajba vetettek, ahol nem tud hajtani és fejlődni.

A hamis személyiség minden helyzetben elboldogul. A hamis személyiségnek nem a létfontosságú, spontán, kreatív függetlenség, hanem a legkevesebb kellemetlenséggel járó túlélés a célja.

A hamis személyiségnek többféle megjelenési formája van: A szélsőséges alkalmazkodás esetében, az egyén mindig jól viselkedik, mindennel egyetért és sohasem „lóg ki a sorból” (= „kicsi vagyok, senkinek sem vagyok a terhére”); lázadás esetében az illető szándékosan

bosszantóan viselkedik, gyakoriak az „acting outok”, a polgárpukkasztás (= „nagy vagyok és ijesztő, vigyázz!”);

Az „igazi személyiségre” telepedő „hamis személyiség” e megjelenési formáinak közös vonása, hogy mindkettő képtelen a komoly és tartós emberi kapcsolatra, akár baráti, akár élettársi viszonyról legyen szó. Ez a helyzet, amelyben lehetetlen a párbeszéd, egyre súlyosbodó elmagányosodáshoz, állandó megalkuvásokkal járó felületes kapcsolatokhoz vagy a környezettel való keserű és (akár ismétlődő börtönbüntetések is eredményező) durva konfliktusokhoz vezethet. (Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a felvázolt képletet időnként általánosító anti-humánus címkékkel látják el, miszerint ez lenne a „szegények, feketék, cigányok, zsidók törökök stb. mentalitása”).

A szegénységből fakad a másik, szintén veszélyes anyai szerep: a „túl jó anya” esete. A túlságosan aggódó anya mindent megtesz, hogy a rossz feltételekből és az ellenséges környezetből eredő nehézségeket, valamint saját kimerültségét legyőzze.

Előfordulhat, hogy az anyát kétségbe ejti környezete ijesztő durvasága (pl. olyan lerobbant lakókörnyék, ahol kábítószer-fogyasztók, prostituáltak, bűnözők élnek) – és abban bízik, hogy kellő elővigyázattal megvédheti gyermekeit a környezet károsító hatásaitól.

Azonban a „túl jó anya” is veszélyes. Az ilyen anya rabságban tartja gyermekét, nem hagyja, hogyha kisgyermek, később a serdülő kipróbálhassa saját képességeit az életben. Az ego tehát nem tud megszilárdulni, az elfojtás következtében pedig olyan úr támad, mely veszélyt jelent az „igazi személyiség” lehetséges fejlődésére nézve.

Megfelelő gondoskodás és kevésbé szélsőséges körülmények között is érvényesülhet a fent leírt csecsemő – anya – apa – család – település – ország láncolat negatív hatása, előfordulhatnak különféle érzelmi zavarok, ám ezek általában kevésbé súlyosak, mint azok az esetek, melyek a rossz életkörülmények miatt alakultak ki. Itt érkezünk el a következő alapvetően fontos szükséglethez, mely megóvja és erősíti az „igazi személyiség” életképességét és kreativitását. Mindenkinek szüksége van arra, hogy visszavonulhasson a valóság és a belső világ közti, a képzelet és a fantáziavilág közti „átmeneti területre”, arra a „Lehetséges Helyre” ahol nem kell minduntalan meghatároznunk helyzetünket és ahol a valóság szorítása nem fegyelmez állandóan. Itt születnek a műalkotások és itt lehet befogadni is ezeket, ez a spirituális élet színtere, és végül, de nem utolsó sorban, itt lehet játszani is.

Hogy a szegénység miként hat ebben a vonatkozásban, arról hiteles példát olvashatunk Oscar Lewisonál (Oscar Lewis: *The Children of Sanchez*. Magyar nyelven megjelent 1986-ban az Európa Könyvkiadónál, Sanchez gyermekei címen), aki többek között egy fiatal leány saját gyermekkoráról szóló beszámolóját közli:

„Ahogy nőttem, egyre világosabbá vált előttem, hogy rengeteg dologba bele kell törődnie annak, aki egyetlen szobában lakik a családjával. Én fantáziavilágban éltem, szerettem álmodozni és ezért rettenetesen bosszantott, ha megzavartak álmodozásaimban. A testvéreim állandóan visszarángattak a valóságba: „Hé, mi van veled? Benarkóztál?” máskor meg az apám szólt rám: „Ébresztő! Szállj le a fellegekből! Mozgás, gyorsan!”

A legnagyobb luxusnak számított volna, hogy a tükörnél nyugodtan megfésülködjek vagy kifessek magam: ez teljesen lehetetlen volt a szobában tartózkodók gúnyolódása, csúfolódása miatt... Lopva néztem a tükörbe, mint aki valami rosszat csinál. Kellemetlen megjegyzéseket kellett elviselnem, ha énekelni támadt kedvem, ha kényelmesen leheveredtem, vagy ha bármi olyasmire támadt kedvem, ami a többieknek elfogadhatatlan volt...”

III.

A pszichológus, a pszichoanalitikus, vagy az orvos három megközelítés közül választhat az érzelmi problémákkal küzdő betegek kezelése során: a) A pszichoterápia vagy egyéb (pl. gyógyszeres) kezelés kizárólag a beteg belső világára irányul, annak érdekében, hogy megváltoztassa a beteg érzelmi beállítottságát és ezen keresztül a viselkedését; b) A kórházi kezelés a beteg külső viszonyainak teljes átalakítását célozza meg, mely a beteg belső világát is érintheti; e) A harmadik lehetőség, hogy nem kezeljük a beteget, amennyiben az illető „nem hagyja magát”, képtelen a belső vizsgálatra, a befelé fordulásra, ellenben kizárólag a külvilág eseményeire reagál agresszív kitörések, „acting outok” formájában.

A pszichológiai és a pszichiátriai kezelés a szociális munkás tevékenységétől alapvetően lehetőségeiben és felelősségében különbözik, abban, ahogy a hatékony változás reményében beavatkozunk a beteg külső és belső világába. Míg a pszichoterápia és a pszichoanalízis a kívánt „pozitív érzelmi változást” kizárólag az indulat-áttételtől és ennek eredményétől reméli, a szociális munkás az ügyféllel való reális kapcsolatot is eredménynek tartja a kezelés során.

Az „elég jó anya” a szeretetével párosuló megfelelő fizikai gondoskodást is nyújtja csecsemőjének. Az „elég jó szociális munkás” ugyanígy kliense valós szükségleteinek megfelelően lép közbe és segít, mégpedig pontosan a szükségleteknek és a képességeknek megfelelő mértékben. Ez igen árnyalt különbség, aminek azonban rendkívül nagy a jelentősége. Vékony jégen táncolunk, amikor arról kell döntenünk, hogy milyen mértékű, arányú legyen a konkrét segítség, a „táplálás, ölbe vétel”; hiszen ilyenkor figyelembe kell vennünk, hogy az egyénnek mekkora igénye van az önállóságra, másrészt el kell dönteni, hogy mi az, amit kliensunktől önállóan elvárhatunk, vagyis mik azok a nehézségek, melyekkel ő maga is el tud boldogulni.

Igencsak pontos diagnosztikai gyakorlat szükséges ahhoz, hogy épp csak annyira „karoljuk fel” betegünket, hogy ne hagyjunk túl nagy „réseket”, melyek elviselhetetlenül megterhelnék „önmagát átkaroló” képességét. A „túl jó szociális munkás” ezzel szemben olyan, aki ételt és otthont nyújt, ámde nem segít a beteg egojára megcsilárdításában, szintén veszélyes. Ez a dilemma, bárhogy is nevezzük, minden szociális munkás számára ismerős. A fentiekkel csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a segítségnyújtás során a szociális munkás minden lépésének szimbolikus jelentősége van, ami meghatározza a gondozó és a kezelt egész kapcsolatát.

Ebből a szempontból a szociális munka semmiben sem különbözik a többi segítő foglalkozástól. Az érzelmi problémák fent vázolt eseteiben a szociális gondozó beavatkozik a beteg külső és belső világába, hogy megerősítse a beteg egót, továbbá, hogy elősegítse az „igazi személyiség” feltámasztását és kiszabadítását.

A gondozás során a következő alapvető lépéseken keresztül valósul meg a pozitív változás: 1) „ölbe vétel”, mely megvéd a parttalan belső és ijesztő külvilágtól, valamint a kettő összemosódásától; 2) Lazul a rendkívül merev védekezés, csökken a szorongás; 3) Részlegessé válik az „ölbe vétel”, ami ezután fokozatosan csökken, párhuzamosan azzal, hogy a kliens egyre inkább képessé válik arra, hogy elviselje saját magát és másokat, érzelmeit, késztetéseit; 4) a hamis személyiség túlzott használata helyett a kliens fokozatosan az „igazi személyiségre” kezd támaszkodni; 5) ennek köszönhetően új módon fogja felfedezni saját személyiségét, és újfajta kapcsolat fog létrejönni közte és segítője között; 6) a vágyak és a képességek kipróbálása, valamint az „igazi személyiség” alkalmazásának – és nem sztereotípiák, korlátozások vagy szociális várakozások adaptációjának – rehabilitálása.

IV.

Ha sikerült megértetnem, még ha nem is a teljesség igényével, azt a folyamatot, melynek során a romboló hatású nyomorúságban nevelkedő gyermek érzelmi sérüléseket szenved, akkor már nem kell sokat bizonyítanom a következő állításomat sem. Az eddigiekből következik az is, hogy azok, akik életük első heteiben nem megfelelően részesültek az anyai „ölelésből”, s akik ennek következtében később képtelenek uralni saját személyiségüket, azok aligha válhatnak „elég jó szülőkké”. Általában azok, akiknek állandó szükségletük a függőségi viszony és képtelenek az igazán mély emberi kapcsolatokra, gyakran nagyon fiatalon házasodnak vagy szülnék gyermeket annak reményében, hogy ebben az új kapcsolatban majd megnyugvást találnak. Ebből azonban más nem szülehet, mint egy olyan újabb generáció, akik szintén nem részesülnek megfelelő anyai gondoskodásban, így tehát nekik sem erősödhet meg az egojuk. (Természetesen ez az út nem kötelező, nem feltétlenül magától értetődő és nem ennyire szabályos; minden eset különböző és egyedi.)

1976 és 1985 között, a jeruzsálemi Városi Szociálpolitikai Iroda munkatársaként gyakran találkoztam a fent leírt többgenerációs láncolattal. Ezekben az esetekben az volt a legmeggrázóbb, hogy pontosan tudni lehetett, hogy melyik volt az első elszegényedett generáció, és hogy mi történt az őket követő két vagy három korosztállyal. Azokra a zsidókra gondolok, akik az 1950-es években, Észak-Afrikából vándoroltak Izraelbe. Legtöbbször egy stabil, ha nem is jómódú, de biztos megélhetést nyújtó világot hagytak maguk mögött, mely állandó életformát biztosított. Az Izraelbe érkezőket tönkretették az (egyéneket és az egész országot egyaránt sújtó) gazdasági nehézségek, amihez bizonytalanság és még számos egyéb tényező társult, melyekre most nem térünk ki. Ezek a családok rettenetesen nyomorúságos körülmények közé kerültek a bevándorlók átmeneti táboraiban, és ami még ennél is rosszabb volt: nem találtak munkát.

Modell értékű az apák, a pénzkereső családfők válsága ebben a helyzetben, ami később az értékek és az erkölcsök válságához vezetett. Anélkül, hogy részleteznénk ezt a kérdést, csupán saját témánkkal kapcsolatban szeretnénk hangsúlyozni, hogy ebben a helyzetben az apák értéktelennek és alacsonyabb rendűnek érezték magukat, s ennek következtében nem tudták fenntartani, támogatni az anyát és a gyermekeket. Az asszonyok pedig kénytelenek voltak munkát vállalni, háztartásokban kiegészítő munkát végezni, ezalatt a csecsemőre az ideges apa vagy a rokonság éppen ráérő tagja vigyázott. Ilyen körülmények között lehetetlen „elég jó anyának” lenni, olyannak, aki a férjére támaszkodhat, olyannak, akit az egész család gondoskodással vesz körül. Ezeknek a körülményeknek a lelki sérültjei a következő generációknak továbbadták meg-gyötörtségüket még akkor is, amikor a gazdasági feltételek (az országé és az egyéneké) rég rendeződtek. Az ideiglenes táborokat felszámolták, csökkent a munkanélküliség, a helyi szociális rendszer lassan körvonalazódni kezdett, fejlődött az egészségügyi és az oktatási hálózat.

Az érzelmileg sérültek azonban képtelenek voltak kikeveredni nyomorúságukból, és éppen ők voltak azok, akik a leggyakrabban segítséget kerestek az irodámban. Találkoztam feleségekkel, akik nem tudtak megélni, mivel férjük vagy börtönben volt, vagy éppen szabadult, visszaesőkkel, akik rehabilitációra szorultak, bántalmazott gyermekekkel és bántalmazott szülőkkel, csonka családokkal – de leginkább olyanokkal, akiknek óriási szükségük volt a függőségre, akik segítséget kértek, akik ki voltak éhezve egy támogató kapcsolatra, amit vagy hízélgéssel, megalázkodással, magukat értéktelennek feltüntetve, könyörgéssel adtak tudtomra, vagy fenyegetéssel, agresszivitással, követeléssel és véget nem

érő vádaskodással. Nem más ez, mint a „hamis személyiség”, melynek kialakulásáról fentebb írtam.

A szociális gondozás, mint szakma, Izraelben is nagy utat tett meg az utóbbi években. Kezdetben a külső körülmények megváltoztatásán volt a hangsúly. A jóléti intézmények keretein belül a szociális munkások elsősorban a lakásviszonyokkal, segélyekkel, ruhákkal stb. foglalkoztak, hogy legyőzzék a „szegénységet”. Azután csalódottság és dühvel elegyes zavar következett, mivel az ügyfél „elitta az összes pénzt” vagy „egyáltalán nem akart elhelyezkedni, csak kapni és kapni”.

Később, a szakma fejlődésével egyre több szociális munkás fedezte fel egyedüli üdvöztöként a lélektani terápiát; ám ahogy egyre inkább hasonlítani kezdett a munkájuk a pszichológusokéhoz, annál gyakrabban jutottak arra a meggyőződésre, hogy a „pszichopátákat nem lehet kezelni”. Ezek a szociális munkások elfordultak a szegényektől, pontosabban az említett „jómódú szegényektől” és otthagyták a „szociális segítő” intézményeket, mondván: „ott nincs elég olyan 'neurotikus' akiket kezelni lehetne”.

A szakma azonban tovább fejlődött az egyetemek falain belül és a mindennapi gyakorlatban. Jó pár éve olyan csoporttal dolgozom, melynek tagjait szakmai irányultságuk arra kötelezi, hogy a külső és a belső valóság problémáival egyaránt foglalkozzanak. Munkánk alapja az a felismerés, hogy amire pártfogoltjainknak szüksége van a pozitív változáshoz, az nem más, mint egy „elég jó szociális munkás”. Azt is megértettük, hogy a gondozott külső és belső világába való beavatkozásnak szimbolikus jelentősége is van. Jelenleg kábítószer-betegekkel és hozzátartozóikkal foglalkozunk. A hozzánk kerülő betegek általában mélyponton vannak, már éppen betelt a pohár; állapotuk gyakran rendkívül válságos. És néha komoly sikereket érünk el velük.

De ez már egy másik történet.

IRODALOM

- Winnicott, D.W.: The Maturation Processes and The Facilitating Environment, Karnac Books and The Institute of Psycho-Analysis, London, 1990. (Az iskolát teremtő D.W. Winnicott műveit, sajnos, még nem olvashatjuk magyar nyelven, bár itthon is egyre több hivatkozás történik könyveire, az általa alkotott fogalmakra.)
- Buckley.P. (ed.): Essential Papers on Object Relations, New York University Press, 1986.
- Klein, M. : Our Adult World and its Roots in Infancy, in Envy and Gratitude and Other Works 1946-1963, Delta, N.Y., 1977.
- Bion, WR.: The Theory of Thinking, International Journal of Psycho-Analysis, 43, (1962.).

Katalin Katz
Angol nyelvből fordította:
Margitta Nóra

(Az előadás elhangzott augusztusban, a Debrecenben szervezett „Szegénység az Európa Házban” című konferencián, melyről lapunk előző számában bő ismertetést közöltünk.)